

آسیب‌های فضای مجازی برای خانواده و راهکارهای مقابله با آن^۱

امید اسدی^۲

محمد حسین نژاد^۳

چکیده

در عصر کنونی، با گسترده شدن مطالعات ارتباطی و افزایش دانش بشری، می‌توان از روش‌هایی برای ابقای مفاهیم به مخاطبان بهره برد. در این بین، برخی ابزارها نیز به منظور مخدوش کردن دین و فرهنگ، گسترش یافته و ویژگی‌های بی‌نظیر شبکه‌های اجتماعی به آن ابعاد تازه‌ای داده است. بررسی روش‌های مورد استفاده دشمنان در تبلیغات ضد دین و فرهنگ، نشان می‌دهد که بیشتر این شیوه‌ها پیرامون ایجاد غفلت با استفاده از فنون رسانه‌ای است. به دلیل ویژگی‌های خاص فضای مجازی و نو بودن این پدیده، بسیاری از والدین فرصت، امکان و یا توان کافی برای شناخت دقیق این فضا و کاربردهای آن را ندارند و عدم آشنایی مناسب آن‌ها با این فضا، بسیاری از کارکردهای خانواده را در این زمینه دچار اختلال کرده است. در کنار آسیب‌های فضای مجازی، راهکارهایی برای استفاده صحیح و کاهش آسیب‌های آن وجود دارد. پژوهش حاضر به بررسی دیدگاه‌های کارشناسان این عرصه در مورد راهکارهای مختلف کاهش آسیب‌های فضای مجازی اختصاص یافته است. واژه‌های کلیدی: آسیب‌شناسی، فضای مجازی، روابط اجتماعی، خانواده.

۱. تاریخ دریافت: ۹۷/۱/۱۵ تاریخ پذیرش: ۹۷/۶/۱

۲. دانشجوی کارشناسی علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان تهران، پردیس شهید مفتاح شهرری omidasadi1378.aa@gmail.com

۳. استادیار گروه علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان تهران Mhoseinnejad@yahoo.com

مقدمه

فرهنگ فراغت جوانان و نوجوانان در ایران به سرعت تحت تأثیر فرهنگ رسانه‌های دیجیتال قرار گرفته است. تلفن همراه و شبکه‌های اینترنت به عنوان شکل جدیدی از رسانه ارتباطی، مرزهای جدیدی را در شکل دهی به ارزش‌ها و هویت نوجوانان و جوانان ایجاد کرده و علاوه بر تسهیل و تسریع برقراری ارتباط، الگوهای ارتباطی فرزندان را نیز دستخوش تغییر ساخته است (دلاور و قاسمی، ۱۳۹۷، ص ۲۸-۲۹). با توجه به اهمیت فضای مجازی در توسعه جوامع، جامعه‌ی ما نیز در سال‌های اخیر به فناوری اطلاعات و ارتباطات توجه فراوانی داشته است، ولی در این باره، آسیب‌های جدی وجود دارد که باید به ریشه‌یابی آن پرداخت. کشور ما از نظر بهره‌مندی از اینترنت، در بین ۱۸۷ کشور جهان، رتبه ۸۷ را دارد که بر اساس طبقه‌بندی اتحادیه جهانی مخابرات، جزو کشورهای متوسط به شمار می‌رود. ۳۵ درصد استفاده‌کنندگان اینترنت را قشر جوان تشکیل می‌دهند و میانگین صرف شده برای اینترنت، ۵۲ دقیقه در هفته است. ظهور پدیده‌ای به نام اینترنت، گردش اطلاعات را در سطح جهان افزایش داده است. صورت‌های نوین ارتباط در شبکه‌های بزرگ رایانه‌ای، زمینه‌ساز فضاهای اجتماعی جدید شده است، فضاهای بدون مرزی که روابط اجتماعی را تحت تأثیر قرار می‌دهند؛ بدین سان، فناوری‌های نوین اطلاعاتی، اقصی نقاط عالم را در شبکه‌های جهانی به یکدیگر پیوند داده و مجموعه گسترده‌ای از اجتماعات مجازی را به وجود آورده است (دوران، ۱۳۸۱، ص ۳۱). از این رو، فضای مجازی توانسته است مانند فضای فیزیکی، شاهد شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی باشد. آنچه شبکه‌های اجتماعی مجازی را از شبکه‌های اجتماعی فیزیکی متمایز می‌کند، بنیان‌های نظری متفاوت آن‌ها نیست؛ بلکه تفاوت در بسترساز و کارهای ارتباطی و شیوه تعامل است. شبکه‌های اجتماعی مجازی توانسته‌اند، روابط رسمی را کنار گذاشته و تعامل بین افراد را آسان‌تر کنند. ممکن است شبکه‌های اجتماعی مجازی در نگاه اول به صورت جزیره‌هایی جدا از هم به نظر برسند؛ اما در واقع، این شبکه‌ها از طریق پل‌های متعدد با یکدیگر مرتبطند و به صورتی انعطاف‌پذیر، قابلیت بازسازی و ترمیم ارتباطات خود را دارند. شبکه‌های اجتماعی به علت خصوصیات اشتراک‌گذاری و تعامل، بستر بسیار مناسبی برای تبلیغات بوده و به همین دلیل در تبلیغات

ضد خانواده به وفور مورد استفاده قرار می‌گیرند (زنجانی‌زاده و محمدجوادی، ۱۳۸۴، ص ۱۲۷-۱۳۶). امروز خانواده‌ی ایرانی با فضای مجازی، شبکه‌های ماهواره‌ای، رسانه‌های مدرن، سیل عظیم سی‌دی‌های سریال‌های خارجی و... مواجه است که هرکدام به نوبه خود، بخشی از فرایند تأثیرگذاری در خانواده را هدف گرفته‌اند. بعضی از شبکه‌های ماهواره‌ای، به طور تخصصی، تمام تمرکز خود را بر مقوله خانواده نهاده‌اند و پیام مشترک برنامه‌های این شبکه‌ها کاهش نقش خانواده به عنوان مرجع بی‌حیایی و بی‌عفتی و عادی‌سازی خیانت همسران به یکدیگر، ترویج خانواده‌های بی‌سامان و لجام‌گسیخته در مقابل ساختار خانواده‌ی مستحکم، کاهش ارتباط والدین با فرزندان، شکاف نسلی به دلیل رشد تکنولوژی و از بین رفتن حریم بین فرزندان و والدین است. در بحث ازدواج نیز به مسایلی چون ناپایداری ازدواج‌ها، تغییر الگوی همسرگزینی، نداشتن مهارت برای ازدواج و ناتوانی والدین در آموزش به فرزندان، تمایل به دریافت مهریه‌های سنگین، بالا رفتن سن ازدواج، افزایش تنوع طلبی و... می‌توان اشاره کرد. از طرفی تغییراتی که در حوزه دینی در جامعه رخ داده، کاهش آموزه‌های دینی در خانواده، دوری خانواده از شریعت و کم‌رنگ شدن حریم‌های دینی در روابط خانوادگی است که خاستگاه این نوع سبک زندگی، تمدن غربی است و ترویج این شیوه از زندگی، مؤلفه‌های زندگی غربی را گسترش می‌دهد (ثنایی‌ذاکر، ۱۳۷۹، ۸۰-۹۵؛ منطقی، ۱۳۹۵، ص ۲۱۱). از جمله آسیب‌های اخلاقی فضای مجازی در تربیت دینی فرزندان، مواردی همچون تعارض ارزش‌ها، بازداری زدایی، اعتیاد به اینترنت، بحران هویت و اختلال در شکل‌گیری شخصیت، شکاف نسل‌ها، انحراف‌های اخلاقی و جنسی، افسردگی و انزوای فردی و اجتماعی، به خطر افتادن حریم خصوصی افراد، از هم‌پاشیدگی بنیان خانواده، کاهش نقش خانواده به عنوان مرجع، کاهش ارتباط والدین با فرزندان و از بین رفتن حریم روابط اخلاقی بین فرزندان و والدین است (اکبری، ۱۳۹۰، ص ۱۵۸). از جنبه نظری، باتوجه به ماهیت فرهنگی، آموزشی، سرگرمی و اجتماعی فناوری‌های ارتباطات و اطلاعات، اینترنت آثار زیادی بر زندگی فردی دارد. از جنبه‌ی کاربردی، میزان دسترسی اعضای خانواده به اینترنت و نوع استفاده‌ای که از اینترنت دارند، در تربیت دینی آن‌ها دارای اهمیت است. باوجود اینکه کاربران اینترنت تحت تأثیر ارزش‌های فرهنگی موجود در محیط مجازی‌اند، معلمان آن‌ها نیز می‌توانند بر تغییر یا اصلاح این باورها تأثیرگذار باشند.

فضای مجازی می‌تواند امنیت اجتماعی را مورد تهدید قرار دهد، زیرا اینترنت با وجود اینکه می‌تواند به عنوان ابزاری قدرتمند در عرصه اطلاع‌رسانی به کار گرفته شود، ولی تهدیدها و خطرهایی نیز برای جامعه و بشر داشته است، به طوری که امروز بخش عمده‌ای از جرایم مربوط به حوزه‌ی کامپیوتر، اینترنت و فضای مجازی است که امنیت اجتماعی را هدف قرار داده است. راهکارهای اخلاقی درباره‌ی آثار فضای مجازی در تربیت دینی و اسلامی فرزندان، به ارائه‌ی آثار و پیامدهای منفی این فضا می‌پردازد و رهنمودهایی در جهت مقابله و کاهش این تهدیدات به خانواده‌ها عرضه می‌کند. در دنیای معاصر، دین و رسانه‌های مجازی جدایی ناپذیرند، به بیان دیگر، نه رسانه‌ها قادر به انعکاس ندادن مفاهیم و مطالب دینی هستند و نه دین می‌تواند در مقابل طرح و اصول خود از طریق رسانه‌های مجازی مقاومت کند. دین، شیوه‌ی زندگی است. هدف تربیت دینی آن است که افراد جامعه را در فهم دین یاری رساند تا آن‌ها بتوانند آگاهانه درباره‌ی آن بیاندیشند. تربیت دینی، زمانی ممکن است که اذهان و عواطف آدمی، درهای خود را به روی دین نبندند و تصور نشود که دین چیزی منسوخ و مطالعه آن فاقد ارزش است (ابراهیم‌پور، ۱۳۹۱، ص ۱۴-۵). یکی از راه‌های مهم تربیت دینی و اسلامی فرزندان، انعکاس مطالب دینی در مطبوعات و رسانه‌هاست. آنچه در خانواده در راستای تربیت دینی از اهمیت بسیاری برخوردار است، توجه به ارزش‌ها، به ویژه ارزش‌های دینی، خانوادگی، اجتماعی و همچنین آداب و اخلاق زندگی است (رحیمی، ۱۳۸۳، ص ۴۱).

۱. روش‌های تبلیغ ضد خانواده در شبکه‌های اجتماعی

با پایان یافتن جنگ جهانی دوم در سال ۱۹۴۵، تبلیغات به سلاح اصلی در جنگ‌های ایدئولوژیک بین شرق و غرب تبدیل شد و با پایان یافتن جنگ سرد، تبلیغات همچنان در عرصه نبرد ایدئولوژیک جایگاه خود را از دست نداد، اما این بار نه در مقابله با ایدئولوژی شرق، بلکه در برابر ایدئولوژی اسلام؛ چراکه غرب معتقد است نظام اسلامی می‌تواند خطر بزرگی برای تمدن غرب باشد. تحلیل تبلیغات ضد خانواده، عمل پیچیده‌ای است که به تحقیقات تاریخی، بررسی دقیق پیام‌ها و حساسیت نسبت به بازخوردهای مخاطبان نیاز دارد و درک درست از این تبلیغات، مستلزم تجزیه و تحلیل آثار دراز مدت آن است. از آنجا

که تبلیغات، تلاشی عمدی و نظام‌مند برای شکل دادن ادراکات، دست‌کاری شناخت‌ها و جهت دادن به رفتارها برای رسیدن به پاسخ مورد نظر مبلغ است؛ شناخت ماهیت تبلیغات، نیازمند مطالعه‌ای طولانی مدت برای ارزیابی پیشرفت آن است (رضایی قادی، ۱۳۸۴). روش‌های تبلیغات بسیار گسترده بوده و روز به روز از تنوع بیشتری برخوردار می‌شوند و این ادعا که بتوان همه آن‌ها را در قالب یک فهرست ارائه کرد، ناصحیح است. با این حال، در بررسی روش‌های متداولی که در تبلیغات ضد خانواده در شبکه‌های اجتماعی مورد استفاده قرار می‌گیرند، به موارد ذیل برخورد می‌کنیم:

الف. ایجاد شبهه افکنی با قصد ضربه زدن؛

ب. مبارزه با اعتقادات؛

ج. ترویج افکار الحادی در بین عموم مردم؛

د. تمسخر باورهای اسلامی، به خصوص باورهای شیعه؛

ه. فرار مردم از عقاید اسلامی؛

و. ترویج فساد جنسی؛

ز. مسخره کردن عقاید دینی؛

ح. ترویج تنوع‌طلبی و مصرف‌گرایی (منطقی، ۱۳۹۵، ص ۲۱۲).

افزون بر آنچه یاد شد، به صورت پایه‌ای، روش‌های دیگری را نیز می‌توان نام برد که مبلغان ضد خانواده از آن برای هر چه بیشتر کردن شیوه‌های تبلیغاتشان استفاده می‌کنند. این روش‌ها عبارت است از:

۱. تمایل مخاطبان: تبلیغات، زمانی تأثیرگذار است که هم راستا با عقاید، باورها و تمایلات مخاطب باشد. به همین دلیل، در تبلیغات ضد خانواده به این مسئله اهمیت زیادی داده می‌شود؛ چراکه پیام‌هایی که ظاهر حمایتی دارند، خیلی مؤثرتر از پیام‌هایی هستند که حالت انتقادی دارند.

۲. معتبر بودن منبع: هنگامی که یک منبع در انتقال یک پیام مورد قبول قرار بگیرد، به تبع آن، خود آن پیام نیز مورد قبول قرار خواهد گرفت؛ زیرا افراد گرایش دارند، اطلاعات و آگاهی‌هایشان را از منابعی به دست بیاورند که به آن اعتماد دارند.

۳. رهبران افکار: رهبران فکری، افرادی هستند که در جوامع شناخته شده، الگو و معتبر هستند. یکی از شیوه‌های مؤثر در تبلیغات ضد خانواده، نشان دادن مخالفت چهره‌های شناخته شده و معتبر بین مردم نسبت به برخی از ارزش‌ها یا هنجارهای خانواده است؛ به عنوان مثال، برخورد نامناسب برخی از چهره‌های شناخته شده سینمایی نسبت به مسأله عفاف و حجاب در اثربخشی به حمله‌های مبلغان ضد اسلام اثر بسیاری داشته است، چنانکه در جریان اتفاقاتی که در خصوص عربان شدن برخی بازیگران زن در خارج از کشور اتفاق افتاد، دستگاه تبلیغات ضد اسلامی با تمام امکانات از این مسئله برای ترویج اباحه‌گری و ضربه زدن به ارزش‌های حجاب و عفاف بهره برد.

۴. تماس مستقیم (چهره به چهره): در تبلیغات ضد خانواده در شبکه‌های اجتماعی، تنها به تولید و انتشار و بازنشر محتوای ضد خانواده اکتفاء نشده و برای تأثیر بیشتر این تبلیغات، اقدام به برقراری ارتباط با مخاطبان خود از طریق گفت و گوی تحت وب کرده و حتی با ایشان در ظاهر ارتباط عاطفی برقرار می‌کنند.

۵. ایجاد هنجارهای گروهی: از دیگر روش‌های مؤثر تبلیغات ضد خانواده، تشکیل گروه‌های دوستی و برقرار ساختن یک سری هنجارهای ضد خانواده در این گروه‌هاست؛ به عنوان مثال در برخی از گروه‌های دوستی، انتشار تصاویر مستهجن، به کاربردن الفاظ رکبیک نسبت به دیگران و حتی اعضای گروه مجاز شمرده شده و دفاع از مقدسات، یک تابو است. با شکل‌گیری چنین فضایی، مبلغان با سوء استفاده از هنجارهای این گروه‌ها به مقدسات حمله کرده و بدترین نوع تأثیرات را بر اعضای گروه می‌گذارند.

۶. تشویق: دستگاه تبلیغات ضد خانواده، نه تنها خود به تولید، انتشار و بازنشر محتوای ضد خانواده مبادرت می‌ورزد، بلکه دیگر کاربران شبکه‌های اجتماعی را نیز نسبت به این موارد، تحریک و تشویق می‌کنند. چنین رفتاری، ضمن اینکه مبلغان ضد خانواده را در پیگیری اهدافشان کمک می‌کنند، برای مخفی ماندن برنامه‌ها و شناخته نشدن رهبری این حرکات، پوشش به وجود می‌آورد. مبلغان، حتی از تهدید نیز برای پیشبرد اهدافشان استفاده می‌کنند.

۷. تکرار: از نظر منطقی، تکرار یک ادعا هرگز نمی‌تواند جانشین دلیل و برهان برای آن شود، اما باید پذیرفت که تکرار، از نظر روانی موجب این احساس در مخاطب می‌شود که گویا دلیل

این ادعا در جای دیگری عرضه شده و مقبول هم واقع شده است. تکرار، مخاطب را خسته کرده و باعث تسلیم شدن او می‌شود (منطقی، ۱۳۹۵، ص ۲۲۲).

۸. کاربرد زبان: کاربرد زبان در تبلیغات ضد خانواده، بسیار گسترده است و از به کاربردن واژه‌های منفی در مورد خانواده شروع شده و تا انتشار رمان‌هایی که قصد تخریب و تمسخر آن را دارند، ادامه پیدا می‌کند. تولید پیام با زبانی که برای مخاطب ملموس‌تر و نزدیک‌تر به فهم وی باشد نیز در تبلیغات ضد خانواده، بسیار پرکاربرد است.

۹. هنر و موسیقی: موسیقی و هنر، قالب‌هایی هستند که پیام‌ها را ماندگار می‌کنند. شاید کمتر کسی فراموش کرده باشد که در همین سال‌های اخیر، انتشار یک ترانه که در آن به یکی از ائمه معصومین علیهم‌السلام توهین شد، چه بلوایی را در شبکه‌های اجتماعی برپا کرد و موجب حمله بیشتر مبلغان ضد دین در توهین آشکار به حضرات معصومین علیهم‌السلام شد.

۱۰. طنز: از قدیم مرسوم بوده که وقتی بناست چیز ناخوشایندی را به خورد کسی بدهند، آن را شیرین می‌کنند. طنز، این ظرفیت را در تبلیغات به وجود آورده که هر پیامی، هرچند به شدت ضد خانواده باشد، شنیده شده و مورد پذیرش قرار گرفته و با سرعت بسیار بالا منتشر شود. مبلّغ ضد خانواده در قالب طنز هر مطلبی را که تولید کند، دیگر نگرانی بابت توضیح خواستن یا انتقاد مخاطب ندارد؛ چراکه زبان طنز معمولاً برای همه قابل پذیرش و شیرین است.

۱۱. ایجاد شبکه‌های دوست‌یابی: شبکه‌های دوست‌یابی در کشور ما به سرعت در میان جوانان ایرانی محبوب شده است و ایرانی‌ها رتبه سوم را در این شبکه‌ها کسب کرده‌اند که می‌تواند زمینه‌ساز نوع جدیدی از آسیب‌های اخلاقی، اجتماعی و روانی باشد. فضای مجازی و تأثیر آن بر جامعه و خانواده‌ها را در ۷ بخش زیر می‌توان مورد بررسی قرار داد:

الف. تأثیر فضای مجازی در نارضایتی‌های خانواده‌ها: یکی از بزرگترین مسائل اجتماعی که جوامع امروزی به آن مبتلا است، ضعف بنیاد خانواده است. خانواده‌ها در فرهنگ‌های مختلف، کانون شکل‌گیری هویت فردی است، به عبارت دیگر، هیچ فردی جدا از خانواده‌اش قابل تعریف نیست و خانواده رکن اصلی سازنده‌ی فرد و شخصیت اوست. یکی از زمینه‌های اصلی بروز مشکلات خانوادگی و نارضایتی از زندگی مشترک، فضای مجازی است که تحت تأثیر تولیدات رسانه‌ای بوجود آمده و باعث شده سطح توقع و رضایت از زندگی‌های مشترک

به خصوص در میان نسل جوان بالا رود. تحت تأثیر این فضا آنچه جوان باید از زندگی مشترک انتظار داشته باشد، به نوعی تحریف می شود. لذت و صمیمیتی که از برنامه ها و محتویات رسانه ها مانند فیلم ها و سریال ها در ذهن های جوانان نقش می بندد تا حد زیادی در زندگی طبیعی قابل دست یابی نخواهند بود و این امر می تواند تبعات زیانباری برای آینده جوانان به همراه داشته باشد (منطقی، ۱۳۹۵، ص ۳۱۷).

ب. تعارض ارزش ها: تغییرات فناوری، ارزش ها و هنجارهای اجتماعی را تحت تأثیر خود قرار داده است. یکی از چالش های فراروی فرهنگ ها، برخورد با این پدیده است. در واقع ورود اینترنت همراه با ارزش های غربی، چالش های جدیدی را در کشورهای دیگر به وجود آورده است. از آن جایی که برخی از عناصر موجود در این پدیده، با فرهنگ خودی (ارزش های اسلامی ایرانی) مغایرت دارد؛ بنابراین اینترنت می تواند آسیب های اخلاقی فراوانی برای خانواده به همراه داشته باشد، برای نمونه، ورود اینترنت در حوزه خانواده، موجب تغییر نظام ارزشی در خانواده ها می شود (رحیمی، ۱۳۸۳، ص ۴۱).

ج. بازداری زدایی: گمنامی و نامرئی بودن کاربران، یکی دیگر از ویژگی های روابط اینترنتی است که سبب پیدایش آسیب های جدی اخلاقی و روانی می شود. این ویژگی، مایه کاهش خویشتن داری و بازدارندگی کاربران در برابر اعمال ناهنجار اخلاقی و ضد اجتماعی خواهد شد. چنانچه این صفت در نهاد افراد جامعه کم رنگ شود، احساس بازدارندگی در افراد کاهش می یابد (صادقی، ۱۳۸۹، ص ۱۷-۱۴).

د. اعتیاد به اینترنت: یکی از آسیب های اینترنت، اعتیاد به آن است. در جامعه ما نیز با گسترش روزافزون استفاده از اینترنت، شاهد این مسئله هستیم. نتیجه تحقیقات انجام شده نشان می دهد که در کشور ما، بیشترین استفاده کنندگان از اینترنت، جوانان هستند و ۳۵ درصد از آن ها در چت روم، ۲۸ درصد برای بازی های اینترنتی، ۳۰ درصد به منظور چک کردن پست الکترونیک و ۲۵ درصد نیز به دلیل جست و جو در شبکه جهانی در این فضا فعالیت می کنند. اعتیاد به اینترنت می تواند مشکلات جدی تحصیلی و خانوادگی برای مخاطبان به وجود آورد (اکبری، ۱۳۹۰، ص ۱۶۲). این مسئله، آغازگر آسیب های متعدد دیگری نیز می شود و پیامدهای زیان بخشی برای فرد و جامعه در پی دارد که از جمله این آسیب ها تأثیر بر روابط

زناشویی، مشکلات خانوادگی، والدین و فرزندان در زمینه‌های ارتباطی، عاطفی، اقتصادی، جسمانی، مالی، اخلاقی، اجتماعی و روانی است. آمارها نشان می‌دهد که اعتیاد به اینترنت ممکن است به فروپاشی خانواده و طلاق منجر شود (صادقی، ۱۳۸۹، ص ۱۷-۱۴).

۵. بحران هویت و اختلال در شکل‌گیری شخصیت: عناصر سه‌گانه هویت یعنی شخص، فرهنگ و جامعه، هریک در تکوین شخصیت فرد نقش مهمی را ایفا می‌کنند. هویت شخصی، ویژگی بی‌همتای فرد را تشکیل می‌دهد. هویت اجتماعی در پیوند با گروه‌ها و اجتماعات مختلف قرار گرفته و شکل‌گیری آن، متأثر از ایشان است و در نهایت، هویت فرهنگی، برگرفته از باورهایی است که در عمق وجود فرد به واسطه تعامل او با محیط پیرامون و آموزه‌های آن، از بدو تولد تا کهنسالی جای گرفته است. از آن‌جا که فضای مجازی، صحنه‌ای فرهنگی و اجتماعی است که فرد خود را در موقعیت‌های متنوع، نقش‌ها و سبک‌های زندگی قرار می‌دهد، خود زمینه‌ای برای آسیب‌پذیری شخصیت کاربر و موجب چند شخصیتی شدن او خواهد شد. جوانان در این محیط، از آسیب‌پذیری بیشتری برخوردارند؛ به ویژه در دورانی که هویت آنان شکل می‌گیرد، این خطر پُررنگ‌تر می‌شود (رسولی، ۱۳۹۲، ص ۹۷-۹۰). واقعیت این است که از نظر صاحب‌نظران جامعه‌شناسی، شکل‌گیری هویت افراد تحت تأثیر منابع گوناگونی است. عمده‌ترین این منابع، خانواده، رسانه‌های گروهی مانند اینترنت، مدرسه و گروه همسالان است. از میان رسانه‌های گروهی، فضای مجازی با توجه به نفوذ گسترده و فراگیری آن، اهمیت ویژه‌ای یافته است. گسترش فضای مجازی موجب شده است که شکل‌گیری نظام شخصی و هویت افراد، تحت تأثیر عوامل متعدد و گاه متعارض قرارگیرد (اکبری، ۱۳۹۰، ص ۱۶۳).

۶. افسردگی و انزوای فردی و اجتماعی و فاصله‌گرفتن افراد خانواده: امروز اینترنت در زندگی اجتماعی، جای دوستان و نزدیکان را گرفته و در حقیقت، جایگزین روابط دوستانه و فامیلی شده است. افرادی که ساعت‌ها وقت خود را در سایت‌های اینترنتی می‌گذرانند، بسیاری از ارزش‌های اجتماعی را زیر پا می‌گذارند؛ چراکه فرد، فعالیت‌های اجتماعی خود را کنار گذاشته و به فعالیت‌های فردی رو می‌آورد. نتایج پژوهش‌ها نشان داده است که استفاده زیاد از اینترنت با پیوند ضعیف روابط اجتماعی مرتبط است. برعکس، کاربرانی که از اینترنت کمتر استفاده می‌کنند، به‌طور عمده‌ای با والدین و دوستانشان ارتباط بیشتری دارند (منطقی، ۱۳۹۵، ص ۲۰۹).

بررسی محققان نشان می‌دهد که شاید هیچ‌گاه کاربران اینترنت از افسردگی و انزوای اجتماعی خود، آگاه نباشند و در صورت آگاهی، آن را تأیید نکنند. همچنین پژوهش‌های انجام شده بیانگر آن است که دنیای اجتماعی در آینده، دنیایی منزوی باشد؛ زیرا اینترنت با توجه به رشدی که دارد و جذابیت‌های کاذبی که برای نوجوانان ایجاد می‌کند، آنان را به خود معتاد ساخته و جانشین والدین می‌شود (شجاعی، ۱۳۸۷، ص ۱۴۲-۱۱۵). امروز با ورود وسایل و فناوری‌های جدید به عرصه خانواده‌ها، شاهد این هستیم که والدین و فرزندان، ساعت‌های متمادی در کنار یکدیگر می‌نشینند، بدون آن‌که حرفی برای گفتن داشته باشند. در شرایط فعلی، روابط موجود میان والدین و فرزندان به سردی گراییده است (رحیمی، ۱۳۹۰، ص ۱۸).

۲. راهکارها

به منظور پیشگیری و کاهش آسیب‌های اخلاقی اینترنت بر خانواده، راهکارهایی مطرح شده‌اند که در صورت اجرای به موقع و مناسب، می‌توانند ثمربخش واقع شوند. اقدامات جهت کاهش آسیب‌های فضای مجازی را در یک نگاه کلی می‌توان به دو بخش درون فردی و برون فردی تقسیم کرد. یکی از شیوه‌های مؤثر در مقابله و پیشگیری از این تهدیدها، همراهی خانواده‌ها به ویژه والدین در صحنه‌های گوناگون اجتماعی و مجازی در کنار فرزندان است. در صورتی که والدین بتوانند در کنار بهره‌مندی از کودک درون به انسان بالغ وجود خود نیز تکیه کنند و مراقب باشند که خود بیشتر از فرزندان درگیر و معتاد به بازی‌ها و تماشای برنامه‌های مربوط به فضاهای مجازی نشود، همراهی آنان با فرزندان بسیار سودمند است. یکی از مهمترین تصمیم‌ها و تدابیر تربیتی در مواجهه شدن با رخداد‌های پیشرفتی در هر زمینه، این است که علاوه بر همگام‌سازی، افزایش اطلاعات و رشد فرهنگ استفاده از این منابع، تلاش کنیم تا از راه‌های گوناگون، منابع نوین را به خدمت خود درآوریم و با سرمایه‌گذاری درست، میزان اثرات مخرب آن را کاهش دهیم (دلاور و قاسمی، ۱۳۹۷، ص ۲۸ و ۲۹).

۱-۲. اقدامات درونی

اقدامات درون فردی، یعنی کاربران فناوری اطلاعات رفته‌رفته یاد بگیرند، در زمینه‌ی آشکارسازی

اطلاعات شخصی، ارتباط با غریبه‌ها، میزان استفاده از فضای مجازی، چگونگی مواجه شدن با اطلاعات استخراج شده از فضای مجازی و... چگونه رفتار کنند (زورق، ۱۳۸۹، ص ۳۹۵).

۲-۱-۱. بالابردن سطح سواد رسانه‌ای و شناسایی رسانه‌ها

سواد رسانه‌ای عبارت است از نوعی درک متکی بر مهارت که بر اساس آن می‌توان انواع رسانه‌ها و تولیدات آن‌ها را شناخت و از یکدیگر تفکیک و شناسایی کرد. سواد رسانه‌ای می‌تواند به مخاطبان رسانه‌ها بیاموزد که از حالت انفعالی و مصرفی خارج شده و به معادله متقابل و فعالانه‌ای وارد شوند که در نهایت، به نفع خود آنان باشد. به دیگر سخن، سواد رسانه‌ای کمک می‌کند تا از رسانه‌ها به گونه‌ای هوشمندانه و مفید بهره‌مند شد. بنابراین، پایه اصلی در راهکارهای مقابله با این حملات، شفاف کردن مسأله است، به گونه‌ای که مخاطب بتواند به خوبی حق را از باطل تشخیص دهد. در نتیجه، هرچه سواد رسانه‌ای در بین مخاطبان دین‌دار افزایش یابد، امکان گرفتار شدن آن‌ها در دام تبلیغات ضد خانواده کمتر خواهد بود. برگزاری جلسات آموزشی از سوی مصادر فرهنگی در شهرستان‌ها به منظور اطلاع‌رسانی به والدین در مورد فناوری‌های جدید به ویژه اینترنت و شبکه‌های اجتماعی مجازی، برگزاری کلاس آموزشی در مدارس جهت آگاهی دادن به نوجوانان و جوانان در مورد مزایا و معایب فناوری‌های جدید و شیوه‌ی استفاده صحیح از آن‌ها و آگاهی‌های آموزنده از سوی وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی در رادیو و تلویزیون در جهت افزایش آگاهی خانواده‌ها درباره خطرات ناشی از اینترنت می‌تواند بسیار مفید باشد. آن‌هایی که سواد رسانه‌ای اندکی داشته باشند، در فضای رسانه‌ای به راحتی مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرند. افراد دارای سواد رسانه‌ای نه تنها اسیر محصولات رسانه‌ای نمی‌شوند، بلکه قضاوت‌های صحیح‌تری از محیط پیرامون خود دارند. سواد رسانه‌ای دانشی است که بر اساس آن می‌توان انواع رسانه را شناخت و انواع پیام‌های آن را تحلیل و ارزیابی کرد. سواد رسانه‌ای یک مهارت چند مرحله‌ای است؛ مراحل آن شامل اتخاذ رژیم مصرف رسانه‌ای، استفاده از تفکر انتقادی، تجزیه و تحلیل سیاسی-اجتماعی، ایجاد باور در مورد تهدیدهای نرم، تولید رسانه‌ای است.

۱. رژیم رسانه‌ای: امروز در دنیایی زندگی می‌کنیم که خواه ناخواه در شرایط اشباع رسانه‌ای

قرار داریم. میلیون‌ها کتاب، سایت، شبکه تلویزیونی و ماهواره‌ای، خبرگزاری و... مثل بارش اطلاعاتی بر سرمان می‌بارند. در این مرحله باید به فرزندان خود بیاموزیم که قبل از استفاده از هر رسانه‌ای سؤالات زیر را از خود بپرسند:

- در مقابل زمان و هزینه‌ای که برای استفاده از این رسانه صرف می‌کنیم، چه منفعی به دست می‌آوریم؟

- میزان استفاده از این رسانه نسبت به بقیه رسانه‌ها چقدر باشد؟

- از این رسانه چگونه باید استفاده کنیم؟

۲. تفکر انتقادی: در این مرحله باید به کودکان خود بیاموزیم با رسانه بصورت منفعلانه برخورد

نکنند و قبل از پذیرش پیام رسانه، سؤال‌های زیر را از خود بپرسند:

- چه کسی این پیام را فرستاده است؟

- از چه فناوری برای جلب توجه من به پیام استفاده کرده است؟

- چه ارزش‌ها، سبک زندگی و جهان‌بینی‌ای در پیام انتقال داده شده است؟

- چرا این پیام برای من ارسال شده است؟

۳. تجزیه و تحلیل جنبه‌های سیاسی-اجتماعی: در این مرحله فرد باید از افقی بالاتر از نگاه

خویش به رسانه نگاه کند و اهداف خاص تولیدکنندگان و قدرت‌های مسلط پشت پرده را

درک کند. در این گام باید نکات زیر را به فرزندانمان بیاموزیم:

- اهداف تجاری، سیاسی و اجتماعی رسانه‌ها را بشناسد و بداند که رسانه‌ها بابت انتشار

محتوای خود هزینه صرف می‌کنند و شبکه‌های اجتماعی منافع تجاری دارند.

- هر رسانه‌ای به خصوص شبکه‌های اجتماعی، زبان، سبک، تکنیک، اخلاق، باور و

اصول هنری خاص خود را دارد.

- خیلی اوقات شبکه‌های خارجی در خبرهایشان همه داستان را برای شما تعریف نمی‌کنند

و گزینشی عمل می‌کنند.

- رسانه‌ها از زبان اقناع استفاده می‌کنند. یعنی با برانگیختن احساسات و با دلایلی شبه

عقلی، اما نه حقیقی، شما را به سمت هدف خود قانع می‌کنند.

۴. ایجاد باور در مورد هجوم و تهدیدهای نرم: برخی مخاطبان شبکه‌های اجتماعی، وجود

یک سازماندهی منظم و هدفمند در شبکه‌های اجتماعی جهت تخریب چهره اسلام را منکر شده و ادعای وجود آن را ناشی از یک حس دائم توهم توطئه می‌دانند. متأسفانه، کسانی که وجود چنین فضایی را منکر می‌شوند، بیش از هر فرد دیگری در معرض تغییر باورها، ارزش‌ها و هنجارهای دینی قرار گرفته و تبلیغات بیشتر روی ایشان تأثیر می‌گذارد. مقام معظم رهبری (مدظله) در این باره می‌فرماید:

«این مسئله تهاجم فرهنگی که بارها روی آن تأکید کرده‌ایم، واقعیت روشن است و با انکار آن، ما نمی‌توانیم اصل تهاجم را از بین ببریم. تهاجم فرهنگی را نباید انکار کرد. ما باید توجه داشته باشیم که انقلاب فرهنگی در تهدید است، کما این که اصل فرهنگ ملی و اسلامی در تهدید دشمنان است. ما نباید چیزی را که روشن و واضح است، انکار کنیم» (مقام معظم رهبری، ۱۳۷۰/۰۹/۲۰).

۵. تولید رسانه‌ای: پخش برنامه‌های کوتاه آموزشی درباره مزایا و معایب اینترنت از زبان ورزشکاران و هنرمندان محبوبی که برخی جوانان آن‌ها را الگوی خود قرار می‌دهند، طراحی بازی‌های رایانه‌ای به گونه‌ای که در این بازی‌ها، انواع خطرات موجود در فضای مجازی و راهکارهایی جهت آشنایی و مقابله با آن‌ها تعبیه شده است، طراحی و تدوین بخشی از کتاب‌های درسی در مورد آشنایی دانش‌آموزان با فناوری‌های جدید اینترنت و خطرات بالقوه آن‌ها و ساخت و پخش فیلم‌ها و زنجیره‌هایی با موضوع اینترنت و مزایا و معایب آن از جمله راهکارهای رسانه‌ای در کاهش آسیب‌ها فضای مجازی و آگاهی بخشی در این زمینه است.

۲-۱-۲. شناسایی هدف مبلغان ضد خانواده و پرهیز از قرار گرفتن در دام آن‌ها

از جمله راهکارهای عملی مقابله با تبلیغات ضد خانواده، شناسایی اهداف و روش‌های بازی ایشان و هوشیاری در قرار نگرفتن در پازل بازی آن‌هاست. این شناسایی، هم شامل دقیق شدن در فعالیت‌های آنان برای یافتن نقاط کانونی مدیریت اقدامات ایشان و هم نظارت مستمر بر فعالیت‌ها و تهیه گزارش از آن است و ما باید به جایی برسیم که با ورود هر فناوری، ابتدا به فلسفه وجودی آن فناوری و بعد به هم‌ساز کردن آن فناوری با سبک زندگی خودمان بپردازیم تا خانواده‌ها را در مقابل آن بیمه کنیم.

- شناخت سرمنشأ تغذیه تبلیغات و برنامه ریزی برای مقابله با آن.
 - رصد فعالیت ها و تهیه گزارش مستمر از عملکرد مبلغان ضد خانواده.
 - جلوگیری از باز نشر خام تبلیغات ضد خانواده که باید همراه با تحلیل، تفسیر و جواب باشد.
 - هنجارسازی مثبت و ترویج فرهنگ استفاده از اینترنت و فضای مجازی.
 - آشکار نمودن رفتار متناقض و متضاد مبلغان ضد اسلام.
 - معرفی شیوه های جنگ روانی و تبلیغات رسانه ای بر ضد اسلام.
- سواد رسانه ای در شبکه های اجتماعی منجر به این خواهد شد که فرد بتواند در شیوه مصرف محتوای شبکه های اجتماعی و به دست آوردن مهارت مطالعه انتقادی آن و تجزیه و تحلیل اجتماعی، سیاسی، اقتصادی و مذهبی، تسلط نسبی به دست آورد. ما باید محتواها و تفسیرهای موجود را سنجیده و سپس راجع به پذیرش و عدم آن تصمیم گیری نماییم. به دست آوردن یک شناخت درست و جامع از شبکه های اجتماعی مجازی، کار سختی است و پیش از این، کم و بیش تلاش هایی در جهت ایجاد یک درک درست از شبکه های اجتماعی صورت گرفته است (حسینی و حق پناه، ۱۳۹۴، ص ۱۸۰).

۲-۲. اقدامات برون فردی

اقدامات برون فردی یعنی کنترل بیرونی بر استفاده نوجوانان و جوانان از فضای مجازی که اطرافیان، نوجوانان و به خصوص والدین، می توانند برای کاهش آسیب ها، آن را انجام دهند. درحقیقت، فضای عاطفی خانواده و کنترل والدین، عامل بازدارنده نوجوان و جوان از کاربرد نامطلوب و گرایش به سمت کاربرد مطلوب فضای مجازی است (مش و ایلان، ۱۳۹۴).

۲-۲-۱. میانجی گیری

منظور از میانجی گیری، اقداماتی است که سایر افراد می توانند انجام دهند تا آثار مخرب فضای مجازی برای فرزندانشان را کاهش دهند. میانجی گیری والدین در امر رسانه را از سه بُعد می توان مطالعه کرد: میانجی گیری مشارکتی، میانجی گیری محدودکننده و میانجی گیری راهبردی. در ادامه ی این مطلب، فعالیت های زیر برای والدین پیشنهاد می شود.

الف. میانجی‌گری مشارکتی

میانجی‌گری از نوع مشارکت، به موقعیت‌هایی اشاره دارد که والدین و فرزندانشان با هم از محتوای رسانه استفاده می‌کنند. در مورد اینترنت، مشاهده مشترک، عبارت است از استفاده از اینترنت برای اوقات فراغت یا جستجوی اطلاعات و سایت‌های علمی. والدین از طریق میانجی‌گری مشارکتی می‌توانند محتوایی را که فرزندانشان در معرض آن هستند را کنترل کنند و اگر مطلب نامناسبی وجود داشته باشد، با آن‌ها صحبت کرده و نسبت به خطرات آگاهی دهند و در استفاده آن‌ها مداخله کنند. یکی از مهمترین عوامل مصونیت فرزندان در برابر فضای مجازی را می‌توان همراهی و مشارکت والدین در استفاده از فضای مجازی فرزندانشان دانست. اگر والدین فرزندانشان را در برابر این تکنولوژی تنها بگذارند، آن‌ها به احتمال بیشتری به بیراهه می‌روند، اما اگر خودشان پا به پای فرزندانشان آن‌ها را همراهی کنند، می‌توانند به آن‌ها در تشخیص چاه از راه کمک کنند و به جای اتخاذ رویکرد تکلیفی به جوانان، رویکردی توأم با رفاقت، مدارا و پذیرش جوانان را مدنظر قرار دهند (منطقی، ۱۳۹۵، ۴۰۹).

ب. میانجی‌گری‌های محدودکننده

این محدودیت‌ها در دو دسته قابل تقسیم است:

یک. محدودیت کمی: کودکان زیر ۷ سال به علت حساسیت مغز به تشعشعات نورانی آسیب‌پذیرتر هستند و کمتر باید به صفحات نورانی مثل رایانه نگاه کنند، این میزان باید حدود ۶۰ دقیقه در شبانه‌روز برنامه‌ریزی شود. از آنجاییکه کودکان هنوز قدرت مدیریت زمان را به خوبی یاد نگرفته‌اند و از طرفی جذابیت فضای مجازی آن‌ها را به استفاده بیش از اندازه وسوسه می‌کند، والدین باید مدت استفاده فرزندانشان را محدود کرده و این میزان را برنامه‌ریزی کنند. برای محدود کردن زمان استفاده از فضای مجازی باید در عین صمیمیت، قاطعیت داشته باشند و جایی برای چون و چرا باقی نگذارند؛ زیرا کودکان زود به آن‌ها متوسل می‌شوند.

دو. محدودیت کیفی: منظور از محدودیت کیفی، میانجی‌گری و کنترل والدین بر کیفیت و محتوای برنامه‌ها، سایت‌ها و سی‌دی‌هایی است که فرزندانشان از آن‌ها استفاده می‌کنند. بیشتر کودکان ما به جای یادگیری استفاده از نرم‌افزارهایی چون آفیس، فقط از رایانه و موبایل

به عنوان وسیله‌ای برای تفریح استفاده می‌کنند. اگر کودکان از صفحات نامناسب با سن خود بازدید می‌کنند عواقب آن را برایش توضیح دهید و برایش محدودیت در نظر بگیرید. والدین باید در کنار بهره‌مندی‌های گوناگون از وسایل الکترونیکی و فضاهای مجازی، به طور مداوم بر دیگر شیوه‌های ارتباطی، اعم از گفت‌وگوی حضوری، چهره‌به‌چهره و نیز حضور در جمع‌های خانوادگی تأکید و اصرار داشته باشند و به فرزندان خود نشان دهند که هرگز ارتباط‌ها با وجود فناوری‌های نوین محدود به آن نمی‌شود و در خانواده و خارج از خانواده، مهارت‌های ارتباطی دیگری نیز دارای اهمیت هستند (سلیقه‌دار، ۱۳۹۷، ص ۳۰-۳۲).

ج. میانجی‌گری راهبردی

امروز کودکان به جای انجام بازی‌های ظریف و حرکتی و یادگیری مهارت دیدن و شنیدن، از ابتدا با موس و کیبورد آشنا می‌شوند. در این صورت رشد ماهیچه‌ای-عضلانی و حرکتی-ادراکی کودک درست و کامل صورت نمی‌گیرد. والدین باید جایگزین‌هایی برای بازی‌های رایانه‌ای و جذابیت‌های فضای مجازی برای فرزندانشان داشته باشند. ورزش‌هایی مثل شنا، دوچرخه‌سواری، ژیمناستیک، رزمی، کاردستی، قرائت قرآن، موسیقی، کلاس‌های خلاقیت، الکترونیک و رباتیک، آموزش زبان، کار با چوب و... گزینه‌هایی هستند که اگر در برنامه‌های فرزند شما وجود نداشته باشد، به طور یقین او را به سمت استفاده بیش از حد از فضای مجازی سوق خواهد داد. اگر چنین فعالیت‌هایی را در برنامه فرزندتان نگنجانید، در ابتدا باید خود را برای استفاده بیش از حد فرزندتان مقصر بدانید. برخی از سایر فعالیت‌هایی که فرزندتان می‌توانند با آن خود را سرگرم کنند عبارت است از: پرورش گل‌های آپارتمانی با استفاده از بذره‌های مختلف برای درک مفهوم رشد، نگه‌داری حیواناتی مثل ماهی، مینا، جوجه برای ایجاد مسئولیت‌پذیری در کودکان، تعمیر وسایل خراب منزل برای درک سازندگی، کاردستی با فوم، سازه‌های ماکارانی، چوب و... برای درک فضا و خلاقیت، جمع‌آوری و کلکسیون کردن سنگ، صدف، عکس برای یادگیری نگهداری و مراقبت، نوشتن کتاب داستان و یا تعریف داستان و ضبط صدای کودک برای افزایش مهارت پردازش، عکاسی با دوربین از مناطق مختلف جهت برانگیختگی حس کنجکاوی و دقت کودک و فعالیت در مساجد محل برای رشد زمینه‌های اعتقادی کودک (منطقی، ۱۳۹۵، ص ۴۴۵).

یکی دیگر از راهبردهای مناسب، استفاده از فن‌آوری‌های بومی است که خوشبختانه آسیب‌های کمتری نسبت به فن‌آوری‌های غربی دارند. ایران از معدود کشورهای منطقه و آسیاست که تاکنون بازی‌های ایرانی متعددی را روانه بازار کرده است که با فرهنگ ملی-مذهبی ما هم‌خوانی دارد. والدین با شناسایی و معرفی این بازی‌ها به فرزندانشان می‌توانند از دغدغه بازی‌های رایانه‌ای نامناسب فرزندانشان بکاهند. بازی‌هایی چون کوهنورد، گرشاسب، سیاره میترا، میرمهنّا، نجات بندر، عصر پهلوانان، لطفعلی خان زند، شمشیر نادر از جمله بازی‌ها هستند که همگی از داستان‌ها و شخصیت‌های ایرانی برخوردار هستند.

۲-۲-۲. فیلترینگ

همان‌طور که قوانین و مقررات در عالم واقع نقش پیشگیرانه و کنترل‌کننده افراد را برعهده دارند، فضای مجازی نیز با توجه به پیچیدگی‌ها و خصایص منحصر به فردی که دارد، نیازمند نظارت بیشتر و تدوین مقررات بازدارنده است. یکی از آخرین راهکارهای البته کم‌اثر، استفاده از فیلترینگ است. همچنین نرم‌افزارهایی نیز برای والدین طراحی شده‌اند که امکان فیلترینگ خانگی را در اختیار والدین قرار می‌دهد. با این حال، اینترنت حتی با فیلتر، بدون نظارت و میانجی‌گری والدین غیر قابل اطمینان است (رابرتس، ۱۳۹۳، ص ۴۲).

۲-۲-۳. استفاده از ظرفیت ارتباط نخبگان و مردم

نخبگان، اقشاری از جامعه هستند که به علت عملکرد ویژه‌ای که داشته‌اند، شناخته شده و به عنوان چهره‌های شاخص و دارای مقبولیت شناخته می‌شوند. ظرفیت پذیرش نخبگان بین خانواده‌ها، بسیار بالا بوده و اثر بیشتری خواهد داشت. نخبگان جامعه اسلامی باید بکوشند فرصت‌هایی را که برای تقویت ایمان اسلامی وجود دارد، شناسایی و برای تقویت آن‌ها برنامه‌ریزی کنند و تهدیدهایی را که متوجه ایمان اسلامی است، شناسایی کرده و در جهت از بین بردن آن، برنامه‌ریزی و اقدام کنند. قرآن کریم در این زمینه می‌فرماید: «الذین یبلیغون رسالات الله ویخشونه ولا یخشون أحدا إلا الله وکفی بالله حسیبا (احزاب: ۳۹)؛ آنان که تبلیغ رسالات خدا به خلق می‌کنند و از خدا می‌ترسند و از هیچ‌کس جز خدا نمی‌ترسند و خدا برای حساب و مراقبت کار خلق، به تنهایی کفایت می‌کند».

استفاده از آموزه‌های دینی، از جمله امر به معروف و نهی از منکر به عنوان نوعی کنترل

اجتماعی توسط هر شخص، قرآن کریم می فرماید: «ولتکن منکم أمة یدعون الی الخیر و یأمرون بالمعروف و ینهون عن المنکر و اولئک هم المفلحون (آل عمران: ۱۰۴)؛ و باید از میان شما برخی باشند که خلق را به خیر و صلاح دعوت کنند و آنان را به نیکوکاری امر نموده، از بدکاری نهی کنند». امر به معروف و نهی از منکر، از فروع بسیار مهم دینی در اسلام است که بشر را به دانش، آگاهی، نیکی، مهر، پرهیز از زشتی، قساوت و نادانی دعوت کرده و موجب رشد و توسعه معنوی و مادی زندگی مردم می شود.

عواملی نظیر فراموشی مرگ و قیامت، تقلید و چشم و هم چشمی، خودنمایی، غفلت رهبران فکری و اجتماعی جامعه (نخبگان) و رسانه ها، ترویج فرهنگ بیگانه و فقدان سیاست های روشن در مورد خانواده، موجبات بروز تجمل گرایی را فراهم می کند. در این میان، نقش نخبگان به عنوان الگوهای قابل مشاهده در میان افراد جامعه، در مبارزه با روحیه تجمل گرایی و ترویج روحیه ساده زیستی، بسیار مؤثر خواهد بود.

جوانان به علت داشتن روحیه تنوع طلبی، خلاقیت و گرایش به برقراری ارتباط با دیگران و همچنین حس کنجکاوی، تمایل بیشتری به عضویت در شبکه های اجتماعی دارند و روشن است که شبکه های اجتماعی، بی هویت نبوده و جوانان در تعامل با آن سبک زندگی جدیدی را خواهند آموخت. از این رو نخبگان باید به ترویج سبک زندگی اسلامی در فضای مجازی و غیرمجازی بپردازند. (حسینی، ۱۳۷۹، ص ۶۰؛ منطقی، ۱۳۹۵، ص ۴۴۷).

۲-۴. حمایت حاکمیتی و قانون مندرکدن مقابله با جرایم سایبری

آگاهی و هوشیاری پلیس سایبری در مورد انواع جدید جرایم رایانه ای با توجه به گستردگی فضای مجازی و امکان وجود مجرم و قربانی، هریک در کشوری متفاوت، دارای اهمیت است. از این رو، ضروری است تا نوعی هماهنگی بین المللی میان پلیس فضای مجازی تمامی کشورهای برخوردار از این فناوری صورت گیرد تا در صورت امکان، جلوی ارتکاب جرم گرفته شود یا پس از ارتکاب امکان، بازداشت و مجازات مجرم سریع تر و آسان تر صورت گیرد.

نتیجه‌گیری

با توجه به آن چه گذشت، فضای مجازی (اینترنت) در کنار دستاوردها و کاربردهای انکارناپذیر و مثبتی که در زمینه‌های گوناگون دارد، پیامد نامطلوبی نیز به همراه دارد که باید مورد توجه والدین، مربیان و همه مسئولان امر تعلیم و تربیت و برنامه‌ریزان فرهنگی جامعه قرار گیرد. ارتباطات سالم در فضای مجازی و لزوم هوشیاری جوانان و خانواده‌ها در خصوص تهدیدات فضای مجازی، در درجه نخست اولویت قرار دارد. پیشگیری از آسیب‌های اخلاقی و اجتماعی و توجه والدین به رفتار فرزندان، بسیار مهم است و برای جلوگیری از فروپاشی خانواده‌ها، والدین باید تا حدود زیادی به فناوری‌های روز دنیا مسلط باشند و بدانند که تغییر در رفتار فرزندان، به معنای ایجاد تغییر در طرز فکر آن‌هاست و هنگامی که بنیان فکری و شخصیت آنان به صورت ناصحیح شکل گیرد، راه نفوذ شیادان به حریم خصوصی افراد و محیط امن خانواده باز می‌شود. بنابراین، چنانچه خانواده‌ها در مورد شیوه‌های جدید ارتباط فرزندان، خودآگاهی و شناخت کافی و لازم را داشته باشند، از بروز بسیاری از آسیب‌ها جلوگیری خواهد شد.

فهرست منابع

قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای

الف. کتب

۱. اکبری، ابوالقاسم و اکبری، مینا، *آسیب‌شناسی اجتماعی*، تهران: انتشارات رشد و توسعه، ۱۳۹۰.
۲. حسینی، سید بشیر و حق پناه، حسین، ۱۵۰ هشتگ (نهضت سواد رسانه‌ای)، تهران: کتاب رواق اندیشه، ۱۳۹۴.
۳. حسینی، سید علی اکبر، *تعلیم و تربیت اسلامی*، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۹.
۴. دوران، بهزاد، «هویت خانوادگی و تعامل در فضای سایبریک»، رساله دکتری جامعه‌شناسی، رشته جامعه‌شناسی، دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۸۱.
۵. رابرتس، کوین، *اعتیاد به نت (رهایی از دام اعتیاد به اینترنت و بازی‌های نرم‌افزاری)*، ترجمه اکرم اکرمی، تهران: مؤسسه انتشارات صابرین، ۱۳۹۳.
۶. رحیمی، محمد و آشفته‌تهرانی، امیر و حضرتی صومعه، زهرا، «عوامل اجتماعی مؤثر بر شکاف نسلی؛ مطالعه موردی شهر خلخال»، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، جامعه‌شناسی، دانشکده واحد تهران مرکز، دانشگاه آزاد اسلامی، ۱۳۹۰.
۷. زورق، محمدحسن، *ارتباطات و آگاهی‌تهرانی*: انتشارات سروش، ۱۳۸۹.
۸. مش، گوستاواس و ایلان، تلمود، *نوجوان دیجیتال (دنیای اجتماعی نوجوانان در عصر اطلاعات)*، ترجمه سعدی پور (بیابان‌گرد)، اسماعیل و آدرنوش، مینا، تهران: انتشارات رشد، ۱۳۹۴.
۹. منطقی، مرتضی، *راهنمای والدین در استفاده فرزندان از فناوری‌های ارتباطی جدید: بازی‌های ویدیویی - رایانه‌ای*، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۹۵.
۱۰. _____، *بررسی چگونگی کاربری دانش‌آموزان دبستانی از شبکه‌های اجتماعی تلفن همراه*، تهران: انتشارات انجمن اولیا و مربیان، ۱۳۹۵.

ب. مقالات

۱۱. ابراهیم‌پور، کومله و سمیرا و خزایی، کامیان، «آسیب‌های نوپدید، شبکه‌های اجتماعی مجازی در کمین خانواده ایرانی»، نخستین کنگره ملی فضای مجازی و آسیب‌های اجتماعی نوپدید، ۱۳۹۱، صص ۱۴-۵.
۱۲. ثنایی‌ذاکر، باقر، «آسیب‌شناسی خانواده»، نشریه پژوهشی تربیت، سال اول، شماره ۳، ۱۳۷۹.
۱۳. دلاور، مریم و قاسمی، نرگس، «از زاویه‌ای دیگر، نگاهی به نقش تلفن همراه در پیشگیری از آسیب‌های اجتماعی»، *مجله شوق* تغییر، شماره ۳۸، ۱۳۹۷، صص ۲۸ و ۲۹.
۱۴. رضایی‌قادی، خدیجه، «تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان»، *مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران*، دوره ششم، شماره ۲، ۱۳۸۴.
۱۵. رحیمی، علیرضا، «تعلیم و تربیت دینی، معرفی یک رویکرد بصیرت‌گرا»، نشریه رشد آموزش ابتدایی، شماره ۴، ۱۳۸۳، ص ۴۱.
۱۶. رسولی، محمدرضا و آزاد مجد، افروشه، «اعتیاد به اینترنت و اثرات ناشی از آن در بین دانش‌آموزان دوره متوسطه شهر تهران»، *مجله علوم اجتماعی*، شماره ۶۷، ۱۳۹۲، صص ۹۷-۹۰.
۱۷. زنجانی‌زاده، هما و محمدجوادی، علی، «بررسی تأثیر اینترنت بر ارزش‌های خانواده در بین دانش‌آموزان»، *مجله انجمن جامعه‌شناسی ایران*، دوره ششم، شماره ۲، ۱۳۸۴، صص ۱۳۶-۱۲۷.
۱۸. شجاعی، محمدصادق، «روان‌شناسی و آسیب‌شناسی اینترنت»، نشریه روانشناسی و دین، سال اول، شماره ۱، ۱۳۸۷، صص ۱۴۲-۱۱۵.
۱۹. صادقی، سیدهادی، «نقش خانواده در رویارویی با آسیب‌های اجتماعی جنگ نرم»، *مجله پیوند*، شماره ۳۴۷، ۱۳۸۹، صص ۱۷-۱۴.